

УДК 811.161.2'42'38:821.161.206.09(092)
DOI <https://doi.org/10.24919/2518-1602.2025.10.14>

МИСЛЕОБРАЗНІ Й АКСІОЛОГІЧНІ АКЦЕНТИ МОВТВОРЧОСТІ ІВАНА ГНАТЮКА

МАРІЯ СТЕЦИК,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) stetykmariast@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7161-0621>

Research: AAD-4393-2019 (<http://www.researcherid.com/rid/AAD-4393-2019>)

Статтю присвячено особливостям вербалізації знакових мислеобразів з актуалізованою аксіологічною компонентою в мовтворчості Івана Гнатюка; зазначено, що поетичний та публіцистично-мемуарний доробок лише спорадично досліджено в сучасній лінгвостилістиці. Різноманітно відрефлексовано мовленнєву природу ідіостилу Івана Гнатюка в аспекті реалізації домінуючих образів-аксіологем крізь призму драматичного життєпису поета-в'язня сталінських концтаборів. Зроблено узагальнення про послідовну україноцентричність авторського мовомислення.

Ключові слова: Іван Гнатюк, мовтворчість, лінгвостилістика, конотація, символ, ідіостиль, мислеобраз, аксіологема.

THOUGHT AND AXIOLOGICAL ACCENTS OF IVAN HNATYUK'S LANGUAGE CREATION

MARIIA STETSYK,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Ukrainian Language Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych, Ukraine)

The article is devoted to the peculiarities of verbalising iconic thought images with an actualised axiological component in Ivan Hnatiuk's linguistic work; it is noted that poetic and organically related journalistic and memoir works have been studied sporadically in modern linguistic stylistics. **The aim** is to characterise the linguistic nature of Ivan Hnatiuk's idiostyle in terms of the implementation of dominant thought images of the value dimension using linguistic and complex philological methods and techniques. **The tasks** of the article are as follows: to reflect on the mental image of Ukraine and its organic associates in the context of the artist's life work; to study the main lexical, semantic and symbolic connotations of the image as a phenomenon of the author's language consciousness, as well as its semantic and artistic dominant; to trace the expression of the axiologeme as part of the occasional opposition "Ukraine – hard labour, slavery", "Ukraine – moscow" (hated moscow); to identify associations and correlates (Kobzar, Kruty, Kholodnyi Yar, freedom, national idea, truth-revenge, struggle, land-breadwinner) that intensify the dominant thought images under study. The scientific study of a complex linguistic and stylistic format provides a concise overview of the fundamental theoretical works devoted to the study of linguistic images (thought images), as well as articles on the poetological and value specifics of Ivan Hnatiuk's discourses.

It is concluded that the author's language is consistently Ukrainian-centric, and that the best poems of the collection "The Way of the Cross" with an expressive journalistic narrative are, first of all, the author's artistic and aesthetic achievement. The consistently and convincingly affirmed beauty of love for Ukraine is perceived as the highest spiritual and ethical value of a person, expressed in an exquisite and aphoristic poetic word. **In perspective**, we aim to study Ivan Hnatiuk's poetic discourses as a kind of pretext for new socially engaged literature, primarily the axiologically focused poetry of the Maidan and the Great War.

Key words: Ivan Hnatiuk, linguistic creativity, linguistic stylistics, connotation, symbol, idiom, thought image, axiologeme.

Постановка проблеми. Зміна ідеології, що позначилася на витлумаченні естетичних категорій з принципово нових позицій, зумовлює потребу вивчати творчу спадщину багатьох талановитих поетів по-новому. Дослідження української художньої мови, головно другої половини ХХ – початку ХХІ ст., – одна з найбільш цікавих та перспективних проблем лінгвопоетики в еволюційному, ідейно-естетичному та ціннісному вимірах. Знаємо, що в умовах тоталітарного режиму відбулося примусове вилучення або ж спотворення імен митців цього періоду, серед домінант мовомислення яких – тема рідної землі, Батьківщини, України, знакових постатей історії та національного мистецького простору. Ідеться не про регламентовану, дозволену й оспівану на всі лади червонозоряну радянську республіку, а справжню – зболену й стражденну – Україну, морену «Сибірами і Соловками» (В. Стус), приречену на духовне знищення. Письменників переслідували, нещадно цькували, перекручували й ідеологічно препарували творчий доробок, у висліді потужний мовноестетичний пласт лишався поза увагою дослідників. Офіційне верховне табу було накладено й на проблематику художніх текстів, головно з акцентованими національно-патріотичними мотивами. Чільне місце в оприявненні зазначеної теми належить Іванові Гнатюку – пристрасному патріоту України, поету-в'язню, поету-громадянину, може, одному з найбільших співців драматичної долі українського народу і його безпрецедентної багатовікової боротьби, гідному спадкоємцеві безсмертного Тараса (Стецик, Баранська, 2012). У передмові до своєї останньої прижиттєвої (власноруч, попри важку недугу, укладеної та відредагваної) книги «Хресна дорога», куди увійшов майже весь поетичний доробок, Іван Гнатюк пише: «Україна віками не мала своєї державності, регулярної армії, але вона, оточена лютими ворогами-завойовниками, вижила, бо мала рідне Слово, насамперед Шевченкове, берегла віковічні традиції, пісню народну, а тепер нібито й має свою державу, армію, але духовно гине, бо державну владу захопили її недруги, які прагнуть задушити наше Слово, особливо друковане, тому всі українці повинні стати йому на захист» (Гнатюк, 2004, с. 796).

Іван Гнатюк, драматично заграбований в шістнадцятирічному віці й загартований колимськими «стежками-дорогами» та облудою новітніх політиканів і фарисеїв, говорив правду нам, українцям, про нас самих; поет-в'язень по-шевченківськи пристрасно будив приспану й уколисану ворогами національну душу й історичну пам'ять, застерігав (поема «Армагедон»), що «ми стоїмо на прузі рубікону, / мов на розпутті щастя і біди» (Гнатюк, 2004, с. 752). Із власних страждань (засуджений на 25 років каторги, понад сім провів у нелюдських умовах на шахтах-могильниках Колими) будував Україну «святим огненным словом», гіркополинним у своїй «правді-мсті», будував bastiони українського духу. Вражає поетова непоступливість і на правду якась позамежова стоїчність, абсолютна самопосвята високій національній ідеї. «Україна для поета – понад усе, «кожен стукіт серця – Україна», Україна – до межі, до останнього подиху» (Стецик, Баранська, 2012, с. 67), до «перетління її болем», зрештою, до реінкарнації в трансцендентному вимірі, в остаточній позаземній формі Поетового буття. Кожен образ, штрих, художній зворот, кожна мислеобразна експресема працюють на увиразнення великого й святого для митця образу-символу, образу-концепту, образу-мегаідеї (Див. про це: Стецик, Баранська, 2012). Це й зумовило **актуальність** статті.

Аналіз досліджень. Українська лінгвопоетика, що виросла з класичних та актуальних і донині праць О. Потебні, має, попри виклики заангажованого підрадянського мовознавства та сучасних ліберальних (космополітичних) підходів, добрі дослідницькі традиції, що крізнять у різноформатних студіях Л. Булаховського, Н. Бабич, С. Єрмоленко, А. Коваль, Л. Мацько, Л. Полюги, В. Русанівського, Н. Сологуб. У науковому доробку згаданих дослідників окреслено магістральні вектори української лінгвостилістики. У цьому напрямі актуалізовано різногранні проблеми функціонування лексики в поетичному мовленні (Г. Вокальчук, Л. Маленко, П. Мацьків, Л. Мацько, Л. Пустовіт, Л. Ставицька, М. Стецик, Г. Сьота та ін.). Мовотворчість Івана Гнатюка системно не досліджувалася. Окремі студії Г. Вишиваного (1994), Л. Воловця (1995), Л. Череватенка (1999), Н. Кириленко (2004), О. Никанорової (1999), М. Стецик та Л. Баранської (2012), звісно, не можуть заповнити дослідницької лакуни в аспекті цілісної рецепції та інтерпретації унікального мовомислення поета-в'язня. Наша стаття є одним із перших дослідницьких проєктів в аспекті осягнення аксіологом мовостилію відомого митця. У цьому й полягає її **наукова новизна**.

Мета наукової студії – за допомогою лінгвостилістичних і комплексних філологічних методів та прийомів схарактеризувати мовленнєву природу ідіостилію Івана Гнатюка в аспекті

реалізації доміантних мислеобразів ціннісного (аксіологічного) виміру, передовсім мислеобразу *Україна* та його органічних асоціатів.

Виклад основного матеріалу. Іван Гнатюк – поет, перекладач, есеїст, громадський діяч, автор понад двадцяти оригінальних збірок поезії, автобіографічної повісті «Стежки-дороги», за яку удостоєний Національної премії України імені Тараса Шевченка, публіцистичної книжки «Свіжими слідами», лауреат обласної премії імені Маркіяна Шашкевича. Він – представник трагічного покоління, що *«жило і в боротьбі, і в муках рабського терпіння»*. На його долю випала колимська Голгофа. Його шлях стелився через Урал, Байкал, порт Ваніно, Охотське море до того жаского місця, де більшовицька влада не давала шансів таким, як він, – борцям, повстанцям, патріотам – вижити. Однак він вижив, аби драматично й завзято перелити свій гнів і біль у Слово. Іван Гнатюк був довголітнім в'язнем, але не безмовним рабом, був каторжанином, та з ненавистю *«дивився в очі судьби»*, зносив нестерпні знущання, був готовий загинути в концтаборі, але відкидав саму думку *«бути рабом – на волі»*. Позначений цинічним табірним номером-тавром, вірив: *таки скаже рідній Україні, якою жив і снів, що вона, найдорожча й найрідніша, для неї – кожен стукіт його зболеного серця. Серед мороку й безнадії колимського рабства не переставав вірити, що карцерами й сталевими кайданками можна скувати тіло, але неможливо уярмити дух – як незриму, нездоланну субстанцію, як одвічну стихію, яку ще ніхто не переміг. Усе пережите, вистраждане, виболене перелив у крицеве слово, у поезію. «Тільки Слово» – так називається збірка вибраного, що болісно ткалася-мережилася в темні й липкі 70-ті роки, коли в руїнах лежали й Успенський собор, і Михайлівський Золотоверхий, і вся Україна: *Не перевівся дикий вандалізм, / Він ще й тепер утверджується споро... / ...Я не забуду тих камінних сліз, / Тих перел смальти в залишках собору* (Гнатюк, 2004, с. 279); *Розкололося небо, й завмерла земля на орбіті, / І Дніпро несподівано здивився, наче в затор: / Безголові руїни, втілюючи зло в динаміті, / Підірвали Михайлівський Золотоверхий собор* (Гнатюк, 2004, с. 635).*

На схилі віку Іван Гнатюк, учасник повстанського руху, довголітній в'язень сталінських концтаборів, Шевченківський лауреат, отримував принизливу й напівжальогідну пенсію. Поет їздив до столиці електричками (на квиток, навіть в один бік, пенсії забракло б), спав на вокзальних лавах і підвіконнях. Невізнаний. Невизнаний. Не добитий на допитах. Недозапитаний. Належним чином не витребуваний. Не обсіпаний ласкою начальства, бо завжди був комусь не вгодив, когось не похвалив, комусь зайвий раз не подякував, а когось, *«здатного кайданами міняти і збувати правду з-під поли»*, розтяв гострим словом. Хтось на його талант позаздрив, хтось зумисне скривдив, комусь він перейшов дорогу, особливо юдам і пілатам. Особливо ненавидів *«патентованих патріотів»* і перекінчиків: *Такі добресенькі, гуманні, / Що хоч до рани прикладай, – / У нас і зрадники в пошані, / І ті, що гнобили наш край* (Гнатюк, 2004, с. 745). **А проте – достойний, гордий представник нації** (підкр. наше – М. С.), готовий перед усім людством звітувати за неї, стверджуючи, що навіть *«обернена в руїну»*, Україна *«непоклінна і жива»* і за те так *«люто, Україно, тебе ненавидить Москва»* (Гнатюк, 2004, с. 669). Зрештою, митець, який багато що визначає в нинішньому літературному процесі; поет, чие слово в час кривавого протистояння Великої війни – як турнікет, що спиняє витік кволих і виснажених українських сил, нагадує, що *«сам Бог велів любити Україну»* (Гнатюк, 2004, с. 668).

У лаконічній післямові до підсумкового вибраного з усього життєвого художнього доробку під геть не оптимістичною назвою *«Хресна дорога»* поет, знаючи про свою смертельну недугу й обстоюючи право патріотичної поезії в українському культурному часопросторі, болісно, але рішуче зрезонував: *«А навіщо такі вірші було писати? Відповідаю: на те, щоб завдяки тим віршам мати можливість сказати правду нашому народові, будити його національну душу й історичну пам'ять. Іншої можливості «сіяти вічне, добре» українські письменники в ті часи не мали»* (Гнатюк, 2004, с. 796).

Л. Воловець у своїй проникливій розвідці – ще раз наголосимо – про поета-в'язня, поета-борця, поета-нонконформіста зазначає: *«Хтось може скептично посміхнутися: чи не забагато, мовляв, уже пишеться в нас про Україну, про любов до неї? Що ж, у кожного свій погляд на речі, але в І. Гнатюка свій біль – пекучий, невтомний. Невтомний біль молодості і зрілих літ. Біль за зруйнованою батьківською садибою і перерваним родом. І, у підсумку всього, невтихаючий біль за долю рідного краю. Скільки ще книжок, яких опублікував би автор і в яких поетичних жанрах не виступав би, але той священний біль назавжди залишиться з ним. Бо то сутність*

життя І. Гнатюка. І вимагати від автора відмови від того болю так само нереально, як вимагати в нього перегляду його життєвого кредо чи відмови від себе самого» (Воловець, 2010, с. 145).

У сучасній українській літературі напевно мало поетів, чия творчість так драматично співвідносилася з життєписом, а гідний україноцентричний наратив так пристрасно карбувався б у високохудожній поезії. Те, чого прагнув поет, який ніколи не клав «лжу на струни» (Ліна Костенко), ні на йоту не розходиться з тим, що він робив у реальному житті. Творчий та публіцистично-мемуарний доробок вражає цілісністю, ідейно-аксіологічною й націософською вивершеністю, однорідністю; єднає щира, несамовита, якась фанатична, позамежова любов до України, до українського народу, рідного краю, вірність Шевченковим засадам звільнення. В одній із поезій, яку можна назвати віршем-застереженням, читаємо: *Щось тривожне діється зі мною, / Сам не знаю – звідки і чому: / Знову сходить ніч над Колимою / І стікає кров'ю в Колиму. // Знову, мов колючими дротами, / Чорні сніг обсновують мій дух, / І дзвінком об рейку біля брами / Стогін болю котиться навкруг. // Наче круча – падає камінно / Непохитність віри і снаги, – / Знов так само душать Україну / І при тім – ті самі вороги* (Гнатюк, 2004, с. 729). Щодо непохитності, яка падає, непохитності, що похитнулася, то це радше фігура мовлення. Як переконає поезія «Заповіт» (збірка «Правда-мста»), митцеві не бракує категоричності, рішучості, ментальної непоступливості: *Мені не страшно вмерти за свободу / І ти не бійся смерті-забуття, – / Ти народився вільним, і життя / Твоє – це воля рідного народу! // Якщо ж, не доведи, мов тайну, / Хоч подумки ти зрадиш Україну, / Я навіть з того світу – неодмінно! – / Прийду до тебе, сину, й прокляну* (Гнатюк, 2004, с. 656). Аналогічні мотиви актуалізовані і в інших мінідискурсах: *Щасливі мертві – згинули й кінець, / Яка різниця – в битві чи в неволі? / Якщо їх часом будять мимоволі, / То вже не крають зболених сердець. // Стократно тяжче тим, що дожили / До сього дня – останні могікани, – / Їх імена – у видимості шани, / Але та шана гірша від хули. // Осквернено їх подвиги і путь, / В своїм краю – чужі, як пілігрими, – / Вчорашні блазні, глумлячись над ними, / Ні жити їм, ні вмерти не дають* (Гнатюк, 2004, с. 64–65). Поетове невдоволення просякнуте гнівом, обуренням і палким нетерпінням: *Коли ж повернеться на весну? / Коли ж ми діждемось весни? / Коли повірим, що воскреснуть / І Кривоноси, й Богуни? // Повір в пришестья їх, народе, / Повірте, блазні і раби, / Бо тільки віра в них – народить / Синів святої боротьби* (Гнатюк, 2004, с. 691).

Якщо окреслювати місце Івана Гнатюка в сучасному українському літературному процесі, маємо визнати: він із тієї невгнutoї й національно заангажованої когорти, що й «імператор залізних строф» Євген Маланюк, Олена Теліга, «герольд нескореного покоління» (П. Іванишин) Олег Ольжич, Зеновій Красівський, Іван Світличний, Василь Стус, Василь Овсієнко, подружжя Калинців, брати Горині, Стефанія Шабатура, Ірина Сенік – аж до Кобзаря, який і «відкриває оцей ряд українських достойників честі, лицарів національної ідеї» (Стецик, Баранська, 2012, с. 67). Невипадково саме Тарас Шевченко постійно зазнає скажених атак з боку різномасних блюзнів, моральних нікчем та провокаторів. Одні себе називають письменниками, інші – філософами, треті – демократами, ще інші – лібералами й негаторами: *Облудні речники зловтих / І замаскованих ідилій... / Невже непомиценими їх / Земля сховає у могилі?* (Гнатюк, 2004, с. 676). Звісно, суть не в назві, не в дефініціях: головне, що їм Кобзар, Шевченкова маєстатичність поперек горла. І що б вони не говорили, мерзенна й інспірована москвою суть залишається та сама: позбавити українців гідності й гордості, питомого права жити на цій землі, тобто існувати взагалі як окремих етнос. Яких ще треба доказів моральної кволості, убогості (навіть зараз, у час кривавого побоїща й екзистенційної загроженості) українського суспільства?

Ось чому надзвичайно вагомою є роль та присутність у нашій літературі, нашому ціннісно-духовному вимірі саме Івана Гнатюка. Поета, який не зрікся і не зрадив. З його, Гнатюковими, імперативами громадянського обов'язку, відданого служіння своєму народові. Людини героїчного чину й героїчної думки. Ще 1990 року він написав: *Перетлію болем України / Чи згорю, як порох у вогні, – / Все одно діждуся переміни / Забодай хоч виду у вікні. // І не страшно буде помирати, / Грань життя і смерті перейти. / Так – немовби глянути крізь ґрати / На тюремні вишки та дроти. // Що там смерть? – Я вірю в переміну, / Кажуть, віра й мертвих воскреша, – / Те, що має статись, неодмінно / Станеться. Воскресне – як душа* (Гнатюк, 2004, с. 629).

Драматичному, як виявилось, воскресінню України Іван Гнатюк сприяв усім своїм життям, офірувавши їй молодість, здоров'я, мужність, мудрість, талант. Ось це – найголовніше: поет-борець, його безкомпромісний каторжанський і творчий чин реінкарнують святі ідеали

жертвності, самозречення в ім'я України-матері, адже саме вони, ці високі національні ідеали, з такою заповзятливістю, з такою диявольською винахідливістю дискредитуються нині в очах суспільства, передусім найбільш довірливого та найменш захищеного його сегменту – молоді. Ідейні провокатори й цинічні паплюжники часто досягають мети.

Збірка Івана Гнатюка «Хресна дорога» – це також нетлінні поетичні спогади, мереживо пережитого, вистражданого, виболеного в ім'я України. З кожним прожитим роком у людини більшає спогадів. Надто ж коли ті спогади з обпаленої надією-безнадією юності (Іван Гнатюк був учасником підпільної організації уже в сьомому класі) і трагічної зрілості (етапи, тюрма, колимські спецтабори): *Камінні сопки й вартові / На вишках, теж – немов камінні, / У сторожкому онімніні / Стоять, як пси сторожові. // І навіть тиша на сто гін – / Як насторожена козуля: / Ступи незнакуди – і куля / Тебе зупинять навздогін* (Гнатюк, 2004, с. 35). Ці спогади-рефлексії драматично доповнені самотужки опанованою історією України й переконанням, що найлютіший ворог – московія: *Німіємо від захвату і страху, / Вже триста літ – в московському ярмі! / Пів України кинута на плаху, / Пів України мре на Колімі* (Гнатюк, 2004, с. 34); *То не рать, а лихе насланя, / Де не ступить – лише хрести / Бій під Крутами – це остання / Крапля в чаші святої мсти* (Гнатюк, 2004, с. 648). У поетичних візіях минулого – повстанці, яких посадили мертвими під стіною хати на пострах (і на впевненість, що за неї, Україну, варто і треба вмирати!) усім іншим (поезія «Вони сиділи втрюх. Вже неживі»); і найближчий приятель Василь Теслюк, що *«кулею, потрапивши в безвихідь, / сам поставив крапку у житті»* («Час – тягар, узятий на рамена»), і люта помста сина за наругу енкаведистів над матір'ю («Месник»), і смерть повстанця, який під ешафотом устиг крикнути *«Ще не вмерла!»* («Повстанець»). І тим, і тим яскравим словесним ескізам кривавих літ віриш одразу, з першого рядка. Скільки зараз тих спогадів можна прочитати – спогадів, від яких холодне кров і міцно стискаються кулаки, зрештою, у книзі самого ж Івана Гнатюка «Стежки-дороги» чи в «Нації» Марії Матіос. А ще – така недавня, така свіжа в пам'яті і в тілі трагедія Чорнобиля, що *«гріх спокутує без сповіді», а «нукліди, стронцій – завчені слова»* (Гнатюк, 2004, с. 709), і вже ледь видимі в тумані часу месники з Холодного Яру («Холодний Яр»): *Той священний поголос – як хресний / Хід на прощу в зливу чи жару: / Повідають люди, що воскресли / Месники в Холодному Яру. // Чорний ліс – як зашморг на горлянци. / Б'є у дзвони Мотрин монастир. / Пішо й кінно сходяться повстанці, / З крісами й шапками набакир* (Гнатюк, 2004, с. 649). Усе це – витоки драматичних рефлексій І. Гнатюка, коріння його поезії, яке проросло із власного поетового серця, що ледве билосся через уражені сухотами легені й увібрало в себе пекучу історію рідного народу. У поезіях Гнатюка історичні мотиви слугують не лише для відтворення історії (хоча й тоді вони цілковито доречні й художньо виправдані), а передусім для проєкції на розхристане (й геть не українське) сучасне й дуже суперечливе та загрожене прийдешнє: *І ні Тарасового слова, / На других Крут, ні Тернопіл, – / Ми – наче шабля Богунова, / Що в Переяславі – навпіл. // У знак протесту – об коліно, / Хай знають мертві і живі, / Що гетьман волю України / Зламав, повіривши Москві. // І ми навромацки, з відчаєм, / Як безголові чи сліпі, / Її у розбраті шукаєм, / Згубивши силу в боротьбі* (Гнатюк, 2004, с. 748). Адже ті, хто завмирав і часто вмирав у пориві самопожертви, але таки знаходив останній вихід у гнітючій безвиході, – усе ж вірили, що постане Україна бодай для їхніх онуків (*«Христос Воскрес – Воскресне й Україна!»*).

У багатьох своїх поезіях, рівно ж у поемах, автор змальовує минуле й сучасне в ахроматичних та глибоко символічних чорно-білих барвах. До слова, ця колірна гама таки домінує на загальному тлі. Такий засіб контрасту сприймається не як поетичний пасаж, а як зіставлення природне, продиктоване самим життям. Адже нахраписта й зухвало-цинічна більшість тих, які прийшли до влади в суверенній Україні, – це люди вчорашньої доби, що спритно перехопили гасла недавніх своїх опонентів, а водночас славень, герб та прапор, нашвидкуруч опанували патріотичну риторичку й стали чи не першими в рядах «борців за Україну», дискредитуючи саму ідею, її напrawdę сакральну суть: *Всі тільки й знають: «Ще не вмерла!» / Та «демократія!», та «Рух!» – / У них амбітність – як Говерла, / Як дим у комині – їх дух. // Така вже вдача в них ізроду, / Як не клянуться – їх болить / Не доля рідного народу, / А власна шкура й ненасиль»* (Гнатюк, 2004, с. 749).

Доглибинне поетичне споглядання, вербалізоване в афористично загострених мінідискурсах, доскіплива й майстерно омовлена художня обсервація дійсності інспірують невтішний висновок про бездонну прірву між словом і ділом, між обіцянками та справами, між пекучими

людськими потребами й запитами та неможливістю, з вини спритних і підступних політичних шахраїв, задовольнити їх бодай частково: *Всевладні! Вибрані! Безкарні! / За безцінь – фабрики й суди, / Міські торговища, лікарні, / Театри, – все, не доведи. // Прудкі і спритні, як акули, / Усе хапають на льоту. / Уже й на землю зазіхнули – На годувальницю святу* (Гнатюк, 2004, с. 750). Невтишимий біль поета переходить у спопеляючий гнів, що викристалізується в якусь насправду абсолютну безкомпромісність та риторичну прямоту висновків, яких не знайдеш ні в кого іншого: *Здається, світ змінився докорінно, / У прапорах – і вулиці, й двори, / Але в чііх руках ті прапори / І хто вітає ними Україну? // Уже народ прокинувся зі сну, / І всі клянуться іменем народу, – / Украли в нього віру і свободу, / А з правди роблять – іграшку смішну* (Гнатюк, 2004, с. 684). Майстерно вибудовує митець аксіологічні паралелі, в основі яких – оказіональні антитетичні конструкти, оригінальні оксиморони, синкретичні епітети: **правда – іграшка смішна; німе безпам'ятство; колишня слава – мулом зацвіта; торгують плоттю власної душі; і сторозтерзаний наш Київ вже тричі проданий живцем.**

Іван Гнатюк пристрасно мовомислить в унісон із долею народу, його гіркополинною правдою – «*святою правдою лицарства*», речником якої він став добровільно, щоб святим огненным словом спопелити «*рабську ринь*», щоб у тому двобої з рабським духом сучасників їхні «*душі, а не гори, вибухали магмою жаги*»: *Вмирає час, розстріляний думками, / Гострішими, ніж кулі у бою, – / Я на розпутті совісті стою: / Куди іти – в безчестя чи до ями?* (Гнатюк, 2004, с. 686). І зробити власний «*!*» (Гнатюк, 2004, с. 686). Стрижневі слова-образи щойно цитованих фрагментів – як спресовані ідейні згустки поетового мовомислення, вербалізатори лейтмотивного україноцентризму і внутрішнього, майже Шевченкового, імперативу – *жити і боротись (куля, бій, совість, душа, жага, час, розстріляність думками)*.

Насправду вершинним у збірці «Хресна дорога» є твори її заключного розділу, зокрема поема «Правда-мста». Кожна із двох десятків поезій цього розділу – то або вияв безкорисливої та беззастережної любові до України, або такої ж сили вибух гніву до її ворогів – зовнішніх і внутрішніх, чужинецьких і «рідних», одвертих противників за духом й переконаннями та ележно замаскованих під «щирих друзів», а тому особливо підступних та небезпечних: *І навіть біль зневажених розп'ять / Вже не проймає вашого лукавства, – / Ви обернули славу – в марнославство, / Ідею – в особисту благодать* (Гнатюк, 2004, с. 667). До кожного вірша взято епіграф зі знакових Шевченкових текстів, який головню й проектує актуалізовані в націєцентричне річище вектори авторського мовомислення. Загалом уся поема майстерно зіткана з Кобзаревих рядків (прямі цитування, алюзії, натяки, різнопланові ремінісценції, майстерні стилізації, наративні інтенції, суголосність тональностей). Одначе це лише зовнішній, видимий бік використання поетичних рядків національного пророка в аналізованій збірці. Гнатюкові особливо близький дух Шевченкової викривальної стихії, його органічний етноментальний пафос. Тому Гнатюкове розвінчування московської політики щодо України та українських провідників цієї політики – запродавців, лицемірів, фарисеїв, аморальних і продажних нікчем – звучить як історичне продовження пристрасі Шевченкової, як пересторога, рівно ж як болюча й пророча візія перманентного руйнування Української Держави: *Ось і все – погрались в переміну / Й, очевидно, приховуючи лют, / Знов христопродавці Україну / Злій Москві у рабство продають* (Гнатюк, 2004, с. 680). Водночас і любов поета до рідного краю – воскреслої Вітчизни – така ж глибинна і свята, як і любов Шевченка, а заклик до сучасників та віра в остаточну прийдешню перемогу української ідеї, у духовне відродження нації такі ж щирі й зворушливі, як віра й заклики багатьох його попередників і минулого, й цього століття: *На зло усім: і лживим патріотам, / І ворогам – любіть її святу, / Любіть, як матір, кинуту під плотом, / Чи віддану на поглум сироту. // Сам Бог велів любити Україну – / Нещасний край манкуртів і заброд, – / Любіть її не ідолопоклінно, / А як життя, / як долю, / як народ* (Гнатюк, 2004, с. 668).

Уже вкотре можна запитати: а чи потрібен аж такий відвертий публіцистичний пафос у поетичному творі з релевантним лексичним наповненням та каскадами риторичних фігур? Тоді цілком природно напрошується й інше питання: а чи треба любити найдорожче, рідне, святе? Чи варто плекати у своїй душі високі ідеали й вірити в їх осягнення? А Україна нам потрібна? Чому віддаємо належне прозовій публіцистиці й дещо упереджено ставимося до пафосу поетичного? Зрештою, чому шануємо публіцистику поета визнаного, давно утвердженого в нашій мовній та культурній свідомості, скажімо, Ліни Костенко, Дмитра Павличка, Миколи Вінграновського, Василя Симоненка, і водночас вагаємося щодо публіцистики поета, який у ту

свідомість лише входить? Кращі поезії збірки Івана Гнатюка «Хресна дорога», незалежно від більшого чи меншого ступеня публіцистичності, є передусім художньо-естетичним здобутком автора, а послідовно й переконливо утверджувана краса любові до рідного краю, до України сприймається як найвища духовно-етична цінність людини, її ментальна унікальність.

Життєвий Чин Івана Гнатюка, його в багатьох випадках взірцевий поетичний досвід – досвід переживання любові до України, боротьби за неї, відданості їй – особливо значущі й важливі сьогодні, коли суспільству (і це в час Великої війни та шалених втрат!) накидають ідеали асоціальності, аполітичності, антипатріотизму і тваринного українофобства. І доробок, і життєві настанови Івана Гнатюка цьому активно протидіють – через це він і «не вписується» в той літературний «істеблшмент», що його нам уже сформуvalи «незаангажовані», а втім, які ж одностайні й цілеспрямовані засоби масової інформації та з кожним роком усе більш впливові соціальні мережі.

Хіба не про це пророче застерігав у «Стежках-дорогах» митець? На це звертає увагу Л. Череватенко, цитуючи Івана Гнатюка: «Сотні тисяч, мільйони загинуло їх! Може, серед них були талановиті полководці, письменники, генії – ніхто, крім Бога, того не відає й, де їхні кості лежать, не знає...» (Череватенко, 1999, с. 18). Як справжній патріот і націоналіст Іван Гнатюк націлений не на декілька роздроблених, а на одну, на єдину Українську Державу; не на декілька розбратаних, а на один народ: «Я все життя в Галичині воював за східняків, а на сході – за галичан. Для мене немає різниці – Східна Україна чи Західна. Це штучний поділ, аби було легше з нами розправитись...» (Цит. за: Череватенко, 1999, с. 18): *І знову люто ділимо її, / Навілі, натроє – з музикою й кров'ю, – / Нема кінця людському безголов'ю: / Як не торги – то півнячі бої. // Наосліп, мовчки – як глухонімі, / Однаково – за волю і за віно, – / Самі тебе катуєм, Україно, / Але за що – не знаємо самі* (Гнатюк, 2004, с. 689). Ось такому роз'єднанню, розбрату й протистоїть Іван Гнатюк: *Самі себе ненавидим навзаєм, / Готові тільки їстися їдма, / І з рабською покорою дарма / У кулаки на долю нарікаєм. // Забули давню славу. Як раби. / Засліплені у розбраті, ми знову, / Знайшовши волю, здатні безголово / Її згубити, зрікшись боротьби* (Гнатюк, 2004, с. 723). І це для України єдино правильний шлях, звернути з нього – то загибель України, втрата чи не останнього шансу, що дає історія. Смертельно загрозливим є розкол, розшарування по будь-яких лініях: географічних, конфесійних, ідеологічних, вікових, особливо болючих – мовних. Іванові Гнатюку особливо близький і той метафізичний, загадковий зв'язок між людьми, що ословлюємо майже сакральною формулою – «національне почуття». Саме національна ідея, а не щось інше, витворює з маси розшарпаних, розрізаних, розгублених одиниць ту одність, ту спільноту, які і є народом українським. У книзі спогадів «Свіжими слідами» є запис, датований 7 березня 2003 року: «Українська Ідея... Чому так люто наші недруги та їхні прихвосні у своїх недолугих писаннях нападають на неї? Чого вона стала їм кісткою поперек горла, якої не можуть вони ні витягнути з нього, ні проковтнути? І чому саме **українська ідея**, а не, приміром, англійська, французька чи шведська так мучить їх, бідолашних? Українська Ідея – це щось таке неосяжне, що й думкою, мабуть, не охопити її й не пізнати. Хто не чує цієї Ідеї у серці, не живе нею, той ніколи її не збагне і, тим більше, не знищить. <...> вона – безсмертна: перетерпіла муки й торттури, вижила, костеніючи з голоду й холоду в героїчних наших повстанцях, загнаних у снігові гори і праліси, у смертельні криївки, гинула в сибірських спецтаборах, в колимських морозах і в казахстанських пустелях, вижила, вбираючи силу з кореня давніх пращурів <...>. Чи не тому так зазіхають на неї – на Українську Ідею – наші ненадли недруги і їхні безрідні прихвосні?» (Гнатюк, 2004, с. 52–53).

Аналогічними прикладами рясніють також «Стежки-дороги», – і вони, ці приклади, проймають до глибини душі, особливо ті, коли разом з поетом долаєш його страдницьку хресну стежу, усеціло перейдену в ім'я пресвяте України: *Як не жилось мені – не заздри я нікому. / Я тільки ним живу і житиму незмінно, – / Воно мені – як хрест, але я весь у ньому – / В твоєму імені святому, – У к р а ї н о* (Гнатюк, 1998, с. 495).

Останні роки життя були напрочуд важкими: смертельна недуга висотувала останні сили з понівеченого, сторозтерзаного таборами й кривдами новітніх пилатів тіла, але не змогла здолати нескореного духу поета-бунтаря Кобзареві й Каменяревої школи, поета-патріота, поета України, яку він любив понад усе. Навіть смерть не спинила його вічного пориву – пориву борця за Україну. Життєтворчість Івана Гнатюка – одна із найцінніших жертв на олтарі нашої Незалежності та Гідності: *І не ставши перекотиподем, / Перейшовши в землю чи в траву, /*

Оживу невилореним болем, / У болочім слові оживу (Гнатюк, 2004, с. 775). Сподіваємося, що Гнатюк таки воскресне у переможній Україні.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Суть і справжність проникливої поезії Івана Гнатюка, його етичні імперативи, мистецьке кредо, ідейні переконання – у послідовній україноцентричності мовомислення, у безкомпромісності борця за високі ідеали національного поступу й величного та драматичного чину. Мислеобразні аксіологеми митця корелюють із Шевченковими наративами, експлікуються як вербальні згустки збірною етноментального понадсвідомого, головню в моменти перманентної загроженості, занапащеності націєзахисних ідеалів. Доходимо висновку, що поетична призма Івана Гнатюка сфокусувала всі ці розрізнені візії в одну збірну – і перед реципієнтом вимальовується образ рідної землі, сповнений хвилювання, розпачу, розчарування, туги, болю, жаху, а найперше – на правду позавимірної любові. У глибинній суті – рецепція України як ідеалу, аксіологічного феномену, забороненого й недосяжного в ситуації фізичного поневолення, фатальної відірваності від рідної землі, яка для поета вимріяна, досконала, свята, єдина. У перспективі маємо на меті дослідити поетичні дискурси Івана Гнатюка як своєрідні претексти нової соціально заангажованої літератури, передовсім поезії Майдану і Великої війни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Вишиваний, Г. (1994). *Іван Гнатюк – поет і страдник*. Австралія : Вільна думка. Ч. 20.
- Воловець, Л. (1995). *На силовому полі правди*. Дзвін, 10, 145–147.
- Воловець Л. (2010). *Дорога на Голгофу*. Спогади про Івана Гнатюка. Тернопіль : Астон, 60–63.
- Гнатюк, І. (1998). *Стежки-дороги. Спомини*. Дрогобич : «Відродження». 496 с.
- Гнатюк, І. (2004). *Хресна дорога: поетичні твори / передмова Н. Кириленко*. Харків : Майдан. 820 с.
- Гнатюк, І. (2004). *Свіжими слідами : Спогади, есеї*. Харків : Майдан. 136 с.
- Гнатюк, І. (2004). *Післяслово*. Гнатюк І. Хресна дорога: поетичні твори / передмова Н. Кириленко. Харків : Майдан. С. 796.
- Кириленко, Н. (2004). *Поет незламного духу*. Гнатюк І. Хресна дорога: поетичні твори. Харків : Майдан, 5–8.
- Никанорова, О. (1999). *Поезія злютована з життям*. Урядовий кур'єр, 27 липня.
- Стецик, М., Баранська, Л. (2012). «У кожному звуці живе Україна» (вербальний образ України в поезії Івана Гнатюка). *Молодь і ринок*, 8, 67–71.
- Череватенко, Л. (1999). «Сам Бог велів любити Україну»: про творчість та долю поета і дисидента І. Гнатюка. *Рідна школа*, 12 (840), 17–20 (Українознавство).
- Чернецький, З. (2015). *Слово на сторожі*. Лицарі нескореного духу / І. Гнатюк, Г. Радосівський-Баран, О. Ангелюк. Львів : Апріорі, 3–5.
- Шалата, М. (2010). *Уся його слава – Україна. До 80-річчя від дня народження Івана Гнатюка*. Спогади про Івана Гнатюка. Тернопіль : Астон, 9–15.

REFERENCES

- Vyshyvanyi, H. (1994). *Ivan Hnatiuk – poet and sufferer*. Australia : Vilna dumka. Ch. 20. Australia: Free Thought. Num. 20. [in Ukrainian].
- Volovets, L. (1995). Na sylovomu poli pravdy [On the force field of truth]. *Dzvin*. № 10. S. 145–147. [in Ukrainian].
- Volovets, L. (2010). *DorohanaHolhofu. Spohady pro Ivana Hnatiuka [The road to Golgotha / Memories of Ivan Hnatiuk]*. Ternopil: Aston. S. 60–63. [in Ukrainian].
- Hnatiuk, I. (1998). *Stezhky-dorohy. Spomyuny [Paths and roads. Memoirs]*. Drohobych: “Vidrodzhennia”. 496 s. [in Ukrainian].
- Hnatiuk, I. (2004). *Khresnadoroha: poetychnitvory [The Way of the Cross: Poetry]*. Peredmova N. Kyrylenko. Kharkiv : Maidan. 820 s. [in Ukrainian].
- Hnatiuk, I. (2004). *Svizhymyslidamy: Spohady, esei [On fresh traces: Memoirs, essays]*. Kharkiv : Maidan. 136 s. [in Ukrainian].
- Hnatiuk, I. (2004). *Pisliaslovo*. Hnatiuk I. Khresnadoroha: poetychnitvory [Afterword. Hnatiuk I. The Way of the Cross: poetic works]. Peredmova N. Kyrylenko. Kharkiv : Maidan. 820 s. [in Ukrainian].
- Kyrylenko, N. (2004). *Poet nezlamnohodukhu. Hnatiuk I. Khresnadoroha: poetychnitvory [The poet of the unbreakable spirit / Hnatiuk I. The Way of the Cross: poetic works]*. Kharkiv : Maidan. S. 5–8. [in Ukrainian].
- Nykanorova, O. (1999). *Poeziiazlyutovana z zhyttiam [Poetry is angry with life]*. Uriadovyi kurier. 27 lypnia [in Ukrainian].
- Stetsyk, M., & Baranska, L. (2012). “U kozhnomuzvutsizhyveUkraina” (verbalnyiobrazUkrainy v poezii Ivana Hnatiuka) [“Ukraine lives in every sound” (the verbal image of Ukraine in Ivan Hnatiuk’s poetry)]. *Molod i rynok*, 8, 67–71. [in Ukrainian].

- Cherevatenko, L. (1999). “Sam Boh veliv liubyty Ukrainu”: pro tvorchist ta doliu poeta I dysydenta I. Hnatiuka. [“God Himself told me to love Ukraine”: [on the work and fate of the poet and dissident I. Hnatiuk]. *Ridna shkola*. № 12 (840), hrud. S. 17–20 (Ukrainoznavstvo) [in Ukrainian].
- Chernetskyi, Z. (2015). *Slovo na storozhi*. Lytsari neskorenoho dukhu. I. Hnatiuk, H. Radoshivskyi-Baran, O. Anheluk [The word on guard / Knights of the unconquered spirit. I. Hnatiuk, H. Radoshivsky-Baran, O. Angeluk]. Lviv :Apriori. S. 3–5. [in Ukrainian].
- Shalata, M. (2010). *Usia yoho slava – Ukraina*. Do 80-richchia vid dnianarodzhennia Ivana Hnatiuka. Spohady pro Ivana Hnatiuka [All his glory is Ukraine. To the 80th anniversary of Ivan Hnatiuk’s birth / Memories of Ivan Hnatiuk]. Ternopil : Aston. S. 9–15. [in Ukrainian].